

psychologii' im. G.S. Kostjuka APN Ukraïny / za red. Maksymenka S.D. – K., 2004. – T.7, #3. – S. 232-243.

19. Frankl V. Skazat' zhyzny "Da!": psiholog v konclagere / V. Frankl ; per. s nem. – M. : Al'pyna, 2009. – 239 s.

20. Frejd Z. Totem y tabu / Z. Frejd. – M. : Olymp ; M. : AST, 1997. – 448 s.

B.M. Tkach. Theories of deviant behavior. *Main theories of deviant behavior are described. Main tasks are defined: to analyze theories of the deviant behavior in psychology, biology and sociology, to find out which theories can be used to build a modern paradigm of deviant behavior, to determine presence of heuristic and constructive approaches for psychocorrection of people with deviant behavior. The view at causes of biological theories in the innate predisposition for deviations is characterized. The essence of social theories which describe unsteadiness of standards, transition of deviations into norm and the other way round, is opened. Incapability of theories to explain the stability of ones and pliability of others to the deviation in identical social conditions is determined. The orientation of psychological theories of deviant behavior to the biological, social and personal factors of causality is described. General tendency in explaining the causality with the help of one more factor or loaning of methods from the overlapping branches is discovered. You can make a continuum theories of deviant behavior from social to biologically determined. Ecopsychology (R.Barker) – social learning theory (A.Bandura) – individual psychology (A.Adler) – psychoanalysis (C.Jung, K.Horney, E.Fromm) – humanistic psychology (A.Maslow) – existential psychology (V.Frankl) – cognitive psychology – psychoanalysis (S.Freud, E.Erikson). Because of total domination of male-made theories of deviant behavior, involving female into scientific researches is recommended. Modern paradigm of deviant behavior which has to base on the situation and neuropsychological peculiarities of human personality is also suggested. Perspectives of following researches in this direction are seen in the methodology of modern neuropsychology. Creation of metatheoretic approach which can be used in correction of deviations is offered in terms of psychotherapy.*

Key words: deviant behavior, personality, norm, neurosis, correction, neuropsychology.

Отримано: 5.02.2015 р.

УДК 37.015.3:316

В.В. Турбан

САМОРОЗВИТОК ЯК СУТТЄВИЙ ЧИННИК СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ У ПРАЦІВНИКІВ МЕДИЧНОГО ПРОФІЛЮ

В.В. Турбан. *Саморозвиток як суттєвий чинник становлення професіоналізму у працівників медичного профілю. У статті представлено теоретичний аналіз проблеми саморозвитку особистості лікаря-психолога в професії та ідеальна модель успішного спеціаліста. Експериментальне дослідження показало, що виділені фактори моделі дозволяють уточнити вимоги до успішності професійної діяльності представника медичного*

профілю на рівні атенційних здібностей, розумової діяльності, емоційно-вольових властивостей і характерологічних особливостей.

Ключові слова: саморозвиток, професійне становлення, модель успішного спеціаліста, успішність професійної діяльності, оптимізація професійної діяльності, представники медичного профілю.

В.В. Турбан. Саморазвитие как существенный фактор становления профессионализма у работников медицинского профиля. В статье представлен теоретический анализ проблемы саморазвития личности врача-психолога в профессии и идеальная модель успешного специалиста. Экспериментальное исследование показало, что выделенные факторы модели позволяют уточнить требования к успешности профессиональной деятельности специалиста медицинского профиля на уровне атенциозных способностей, умственной деятельности, эмоционально-волевых особенностей и характерологических.

Ключевые слова: саморазвитие, профессиональное становление, модель успешного специалиста, успешная профессиональная деятельность, оптимизация профессиональной деятельности, представители медицинского профиля.

Постановка проблеми дослідження. Центральним завданням сучасного професіонала є вибір таких стратегій саморозвитку в професії, які дозволяють утримувати рівновагу в мінливому світі, надають життю смисл. У зв'язку із цим актуально вивчення психологічних основ вибору даних стратегій.

Принциповою особливістю проблеми психологічних основ вибору стратегій саморозвитку в професії є її міждисциплінарний характер. Вона інтегрована в більш широкий контекст психологічних і акмеологічних досліджень. З одного боку, ця проблема пов'язана з вивченням професіоналізації, професійного, індивідуально-професійного розвитку й припускає виявлення психологічних особливостей саморозвитку в професії, його стратегій. З іншого боку, необхідно звернутися до досліджень вибору і його психологічних основ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз показує, що в роботах багатьох авторів, котрі вивчають людину в професії, саморозвиток розглядається як найважливіший онтологічний і методологічний принцип (О. Бодалев, О. Деркач, В. Зазакін, А. Маркова), але це не знаходить достатнього відображення в конкретних психологічних дослідженнях. Саморозвиток у професії найчастіше ототожнюється із професійним розвитком і визначається як процес прогресивної зміни особистості, який детермінований професійною діяльністю, соціальним середовищем, власною активністю людини (М. Глуханюк, Е. Зеєр, Ю. Поваренков, О. Фонарев і ін.), орієнтований на високий рівень професіоналізму й професійних досягнень (О. Деркач, В. Зазакін і ін.). Такий підхід призводить до того, що фактори, які детермінують характер професійного шляху, і психологічні механізми, за допомогою яких людина реагує на різні впливи й засвоює

соціальні норми в ході професіоналізації, досліджуються більше, ніж стратегії зміни людиною себе як професіонала. З інших позицій, саморозвиток у професії розглядається як "особливий рід професійного розвитку", як прояв саморуку, спонтанності, творчості й визначається як здатність людини до самопроекування життєдіяльності, до творчої самореалізації. Виділені моделі професійного розвитку й адаптивної поведінки, котрі виступають як протилежні способи, траєкторії прояву людиною себе в професії (Л. Мітіна). Однак практика психологічного супроводу показує, що в рамках кожної з моделей необхідно додаткове виявлення різних стратегій. Це підтверджується дослідженнями життєвих і професійних стратегій, у яких представлена феноменологія стратегій конкурентоспроможності, успіху, самоствердження, самозбереження, самоопанування із критичними ситуаціями й ін., описані їхні різні, іноді прямо протилежні характеристики (К. Абульханова-Славська, Ф. Ісмагілова, Ю. Резнік, В. Романов, Н. Солнишкіна, Є. Симанюк і ін.). Поза дослідницькою увагою залишається психологічний зміст стратегій саморозвитку в професії й основи їх вибору.

Таким чином, **метою** нашої статті є представлення теоретичного та емпіричного аналізу проблеми саморозвитку професіонала та моделі успішного фахівця.

Виклад основного матеріалу. Вивчення проблеми вибору презентовано у вітчизняній психології в різних аспектах. Вибір розглядається як складова життєвого шляху особистості (С. Рубінштейн, В. Мухіна, О. Асмолов і ін.); як стимулювання до акме (О. Бодалев, О. Деркач і ін.); як концептуальне поняття теорії прийняття рішень (Т. Корнілова, Г. Солнцева); як внутрішня діяльність (Д. Леонтьєв). В останні роки з'явилися роботи, у яких підкреслюється значимість вивчення ціннісних основ вибору (В. Знаков). Вибір пов'язаний з усвідомленням, реалізацією власного потенціалу й визначається внутрішньою позицією особистості, її ціннісними орієнтаціями (В. Мухіна). Такий підхід спирається на традиційні для вітчизняної психології уявлення про ціннісно-орієнтаційної діяльності (М. Каган, Є. Подільська), про те, що цінності, ціннісні орієнтації, є основним структурним компонентом спрямованості особистості, створюють основу для прийняття рішень у ситуації вибору (Б. Ананьєв, Б. Братусь, В. Чудновський і ін.). Вивченню ціннісно-орієнтаційної діяльності в умовах професіоналізації присвячені окремі роботи. У них обгрунтоване, що в процесі цієї діяльності вирішуються ціннісні протиріччя, які переживаються й усвідомлюються особистістю як труднощі вибору (М. Іванова). Однак психологічні особливості даної діяльності у зв'язку з вивченням саморозвитку людини в професії й вибором його стратегій не досліджені.

Таким чином, виникає теоретичне завдання пошуку й установлення зв'язків між різними підходами, у яких створені передумови для вив-

чення психологічних основ вибору стратегій саморозвитку в професії. Актуальна розробка концептуальної моделі, яка дозволить розглянути ці підстави як вирішення ціннісних протиріч у процесі ціннісно-орієнтаційної діяльності, а також сформулювати загальні принципи й запропонувати індивідуальні траєкторії психологічного супроводу людини при виборі стратегій саморозвитку в професії.

Аналіз філософських основ вивчення розвитку й саморозвитку людини дозволяє констатувати, що в науці поступово складається уявлення про саморозвиток як активності, що спрямовується людиною на себе з метою самозбереження (XVII-XVIII століття), самоперетворення (XIX-XX століття) і самопородження (XXI століття) [1,3,5,8].

У психології розгляд проблеми саморозвитку пов'язане з вирішенням питань про те, чи може розвиток людини бути описаний як контрольований внутрішніми або зовнішніми стосовно його свідомості факторами; чи існує особлива інстанція в психіці, відповідальна за розвиток; чи володіє людина свободою вибору.

У зарубіжних теоріях особистості, заснованих на ідеї внутрішнього детермінізму, саморозвиток розглядається в більш широкому контексті категорії розвитку, у якості його джерела визначаються: внутрішні протиріччя, внутрішній конфлікт (А. Адлер, З. Фрейд, Е. Фромм, К. Хорні), уроджене прагнення людини до знаходження духовних цінностей (Е. Шпрангер), до самоздійснення або самовиконання (Ш. Бюлер), прагнення різних компонентів особистості до єдності – до знаходження самости (К. Юнг), до пропріуму (Г. Олпорт). У теоріях взаємного детермінізму саморозвиток аналізується через взаємодію людини з іншими людьми, елементами оточення, що передують подіями життя (А. Бандура, Дж. Келли, Дж. Роттер). Індетермінаційна гуманістична психологія акцентувала творчий потенціал людини, його потреба в самоактуалізації (А. Маслоу, К. Роджерс). У теоріях самодетермінації як джерела саморозвитку розглядається власна активність людини, її здатність до самостійного вибору напрямку розвитку (Е. Десі, Р. Райан), рефлексивне усвідомлення детермінант і обмежень власної активності (У. Тейджсон), контроль над базовими потребами й тривогою, що народжується у ставленні до зовнішнього світу (Дж. Істебрук), діалектична здатність до саморефлексії й трансценденції (Дж. Ричлак). Аналіз показує, що в представлених теоріях виділяється або інстанція, що управляє саморозвитком (самость, пропріум, Я-Концепція), або принцип, на основі якого здійснюється саморозвиток (самоефективність, саморегуляція, самопідкріплення, інтерпретація й прогноз, самореалізація, самоактуалізація, саморефлексія й трансценденція).

У вітчизняній психології в контексті розробки ідеї культурно-історичної детермінації розвитку психіки (Л. Виготський) сформульований

принцип саморозвитку особистості. Цей принцип припускає виділення таких основних положень: про роль боротьби протилежностей і гармонії як рушійних сил розвитку особистості (Л. Анциферова, В. Зейгарнік); про існування джерела саморозвитку діяльності в самому процесі діяльності (О. Леонтьєв, С. Рубінштейн, Д. Узнадзе). Саморозвиток розглядається як фундаментальна здатність людини ставати й бути справжнім суб'єктом свого життя, перетворювати життєдіяльність у предмет практичного перетворення (В. Слободчиков). Виділяються механізми саморозвитку (рефлексія, самоприйняття, самопрогнозування), форми саморозвитку (самоствердження, самовдосконалення, самоактуалізація), а також бар'єри, які можуть стримувати перетворюючу активність людини (В. Маралов). Ідея суб'єктної детермінації життєвого шляху людини, заснована на пріоритетності діяльнично-перетворюючого способу існування, позначила виділення рефлексії як основний механізм саморозвитку. Саме рефлексія дозволяє суб'єктові, пізнавши себе, опанувати способами пізнання й перетворення світу (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, Л. Анциферова, О. Брушлінський, С. Рубінштейн). Ідея системної детермінації, яка розглядає розвиток як полісистемний процес і спосіб існування психічного як системи (Б. Ломов, В. Барабанщиков), дозволила виділити такі модули як багатомірність, багатоплановість, багаторівневість, множинність детермінант психіки. Ці модули характеризуються динамічністю, нелінійністю й опосередкованістю не тільки минулим, але й майбутнім, потенційним. Розробка системно-рівневих концепцій детермінації психіки, введення понять функціонального розвитку (П. Анохін, А. Запорожець), функціонального резерву (Л. Анциферова, В. Асєєв); розвиток положення про формування в процесі діяльності потенційної сфери або функціонального запасу (Т. Артем'єва, В. Зінченко, Я. Пономарьов) акцентували увагу на мікрогенезе розвитку як багаторазових переходах від простого рівня функціонування до більш складного. Це підготувало основу для аналізу внутрішньої динаміки саморозвитку через обґрунтування тези про те, що, потенційності, котрі формуються породжують психологічні новоутворення, за допомогою яких людина творить, створює себе [3,9,10].

Принципово новий варіант аналізу саморозвитку представлений у системно-еволюційному підході, який розробляється в психології на основі постнекласичного типу наукової раціональності. Цей підхід ґрунтується на тезі про взаємну доповнюваність психічних закономірностей відображення людиною дійсності й породження нової реальності (Т. Буякас, В. Знаков, В. Петренко, Є. Сергієнко). Синергетичні парадигми, як тип наукової раціональності, представлені системами, що саморозвиваються у якості основного наукового об'єкту. Також слід зазначити, що їх здатність до "самодії", спонтанного самопородження нових структур за допомогою, як

зовнішніх факторів, так і за рахунок внутрішніх ресурсів розглядається як базова категорія самоорганізації (І. Прігожин, В. Пушкін, Г. Хакен). Застосування синергетики у психології пов'язане з аналізом психіки, особистості, суб'єкту як відкритої системи. А також з визнанням їх здатності до зміни свого статусу за рахунок внутрішніх можливостей, серед яких у першу чергу позначаються рефлексивні метапроцеси (К. Делокаров, Є. Галажинський, О. Клочко). У зв'язку із цим інтерес дослідників звернений до вивчення рефлексії. Сучасний варіант системного підходу – метасистемний підхід – постулює онтологічну представленість у психіці рефлексії як метасистемного рівня, через який здійснюється взаємодія психіки з іншими системами, іде її саморозвиток (О. Карпов).

Значимим для сучасних уявлень про зміст саморозвитку є аналіз теорій, спрямованих на виявлення різних варіантів реалізації можливостей, потенційно закладених у психіці людини. Так, у теорії суб'єктності (Р. Харре) у якості умов розвитку людини виділяється її здатність репрезентувати більш широкий спектр варіантів можливого майбутнього. У низці зарубіжних теорій становлення "можливого" людини розглядається через обґрунтування поняття "проспективна ідентичність". У вітчизняній психології дослідження цього феномена представлено в контексті соціальної психології через вивчення ідентифікаційних характеристик особистості, віднесених у майбутнє як один з можливих образів "Я-майбутнє" у соціальному оточенні (О. Белінська). Однак при цьому поки недостатньо розроблено уявлення про основи вибору людиною того або іншого варіанта можливого "Я".

Окремі роботи в цьому напрямку представлені в теоріях психології людського буття (В. Знаков), психології переживання (Ф. Василюк), що розкривають екзистенціальну парадигму в рамках суб'єктно-діяльнісного підходу. Дослідники сходяться в тому, що можливості саморозвитку пов'язані з актом вибору людиною напрямку з безмежжя життєвих альтернатив. Згідно із принципом цінності єдиним заходом зіставлення цих альтернатив є ціннісна свідомість людини (В. Знаков). Цінність при цьому розглядається як усвідомлений зміст, здатне стати реальним мотивом життєдіяльності людини, яка веде до саморозвитку. У концепції феноменології буття й розвитку особистості відзначається, що вибір напрямку життєвого шляху визначається внутрішньою позицією особистості, усвідомленням життєвого покликання, власних цінностей (В. Мухіна). Така постановка питання спрямовує на вивчення ціннісних основ вибору людиною напрямку саморозвитку. Основа як необхідна умова, яка є передумовою існування явищ і слугує їх поясненням, розглядається як зняте й дозволене протиріччя. Можна припустити, що ціннісні основи вибору виявляються як вирішення ціннісних протиріч.

Таким чином, на різних етапах становлення науки зміст саморозвитку визначався через саморозуміння, самовдосконалення, моральне

зусилля за твердженням моральних норм і цінностей, активне перетворення людиною себе. Як джерело саморозвитку розглядалися суперечливі тенденції або прагнення до мети. У якості механізму саморозвитку більшість учених називали рефлексію, яка визначає моральний вибір людиною напрямку самозмін.

Принципові відмінності сучасної концепції було розроблено, як багатоваріантнісні можливості зміни людини як відкритої системи. Підкреслюється значимість ціннісних уявлень вибору вектора цих змін, розуміння складності, неоднозначності, нелінійності процесів детермінації саморозвитку. Створені передумови для аналізу саморозвитку як активності людини щодо усвідомлення й реалізації власного потенціалу, котрий проявляється у виборі стратегій на основі певних цінностей, а також для розгляду ціннісних основ вибору як вирішення ціннісних протиріч.

Більшість вітчизняних досліджень саморозвитку виконаний у психології особистості (І. Єгоричева, Л. Коростилева, Ю. Орлов, Г. Цукерман), педагогічної психології (Л. Мітіна), педагогіці (Н. Калініна, Л. Килимова, М. Кректунів, Л. Макарова, В. Маралов, Т. Михайлівська, М. Попова, І. Шаршов). При цьому розроблені лише окремі аспекти проблеми саморозвитку людини в професії, яка є значимою умовою перетворень її внутрішнього світу.

Сучасна людина живе у світі нестійких відносин системи, що постійно трансформується, "людина – професія – суспільство" (Є. Єрмолаєва, Є. Климов). Її рушійним протиріччям є конфлікт, що постійно відтворюється, між особистими якостями, здібностями, прагненнями людини й об'єктивними, нормативними вимогами діяльності, соціальними установками суспільства. Характеристики людини в даній системі розглядаються залежно від її здібностей до самостійної постановки мети професійної діяльності і її творчої реалізації в континуумі "виконавець – фахівець – професіонал" (Д. Григор'єв, А. Маркова, О. Фонарев). Професія аналізується як галузь, в якій реалізується людина в ролі спеціаліста, соціально фіксований трудовий пост, система виконуваних трудових функцій, певна кваліфікація, досвідченість фахівця, спільність людей, що займаються певним видом діяльності (Є. Климов), а також як активність суб'єкта, предметна діяльність, співтовариство професіоналів, спосіб буття, спосіб ставлення людини до реальності (Д. Григор'єв). Перспективний розгляд професії як нормативно-ціннісної системи, основними характеристиками якої є: цільова установка, епістемологічна установка (досвід, знання, уміння, навички), прийняті й затверджені суспільством нормативи й цінності професійної діяльності й поведінки (Г. Тульчинський). Дослідники виділяють кілька професійних епох у розвитку суспільства, які якісно детермінують характеристики системи "людина – професія – суспільство": епоху професійної ізоляції й професійної диктатури (радянський період); епо-

ху змін (період перебудови); епоху глобалізації (сучасний етап), пов'язану з переходом до становлення постіндустріального суспільства (О. Єрмолаєва). Аналіз даної системи на основі системно-еволюційного підходу дозволяє розглядати її як відкриту, багаторівневу, багатокомпонентну, складну за своєю структурою, невірноважену, що розбудовується в умовах зовнішньої невизначеності. У цьому зв'язку виникає необхідність пошуку відповіді на запитання про те, як людина може впоратися з такими умовами й бути успішною у розвитку себе як професіонала?

Вивчення саморозвитку в професії інтегроване в більш широкі предметні галузі психологічних і акмеологічних досліджень професіоналізації, професійної кар'єри, професійного розвитку, індивідуально-професійного розвитку [8]. У зарубіжній психології інтерес дослідників звернений більшою мірою до виявлення умов, що визначають самоефективність професіонала (А. Бандура, Н. Берц і Д. Хеккет, К. Тейлор і Д. Помпа, Л. Шоен і С. Вінокур). У вітчизняній психології передумови вивчення саморозвитку в професії створені розробкою проблематики професіоналізації як способу саморозвитку людини протягом життя й формі становлення її суб'єктності (В. Машин, Н. Глуханюк, Ю. Поварьонков, О. Фонарєв). А також дослідженнями професійного розвитку в трьох основних контекстах: 1) як процесу прогресивної зміни особистості, який детермінований професійною діяльністю, соціальним середовищем і власною активністю людини (Е. Зеєр, Н. Глуханюк, Д. Григор'єв); 2) як процесу розвитку особистості, який орієнтований на високий рівень професіоналізму й професійних досягнень (О. Бодаєв, О. Деркач, В. Зазикін, А. Маркова, Л. Темнова); 3) як активного якісного перетворення людиною свого внутрішнього світу, що призводить до принципово нового способу життєдіяльності – творчої самореалізації (Л. Мітіна). На нашу думку, ці підходи не суперечать, а доповнюють один одного. Однак вони створюють різні контексти для визначення феномена саморозвитку в професії. Воно розглядається або як внутрішня складова професійного розвитку за логікою "загальне – частка", "зміст – форма", "ціль – засіб" (Н. Глуханюк, Д. Григор'єв, О. Деркач, В. Зазикін, Л. Темнова), або – ототожнюється із професійним розвитком (Л. Мітіна). Другий контекст дозволив виділити два альтернативні способи зміни людиною себе в професії: професійний розвиток й адаптивна поведінка (Л. Мітіна). Проведені в останні роки дослідження вказують на те, що в рамках кожного способу можливе виділення розмаїття стратегій [2,6].

У процесі емпіричного дослідження нами було застосовано опитувальник О. Ліпмана, 16-факторний опитувальник Р.Кеттела, тест розумових здібностей Р. Амтхауєра, методики для оцінки уваги, тест А. Мідника, тест П. Торренса, опитувальник Р. Шмішека. Процедура дослідження включає в себе п'ять етапів:

1. Аналіз літературних джерел з метою психологічного вивчення професійної діяльності, спрямований на побудову психограми успішного працівника, що концентрується на виділенні індивідуально-особистісних властивостей, пов'язаних з ефективністю діяльності фахівців;

2. Експертний аналіз професійно важливих якостей, необхідних для успішного здійснення медичної діяльності;

3. Вибір методик для вимірювання кожного ПВК із виділеного на попередньому етапі і їх діагностична оцінка;

4. Вибір, розробка і обґрунтування критеріїв об'єктивного визначення успішності діяльності досліджуваних і її експертна оцінка;

5. Математична обробка й інтерпретація емпіричних даних;

6. Складання комплексу методик прогнозування успішності діяльності представників медичного профілю, розробка професіограми досліджуваної професії розробка практичних рекомендацій.

Ми провели порівняльний аналіз відмінностей між полярними групами на підставі експертної оцінки інтелектуальних і особистісних показників залежно від показника успішності професійної діяльності представників медичного профілю. Викладені результати факторного аналізу критеріїв успішності діяльності, порівняльного аналізу (Т-Критерій Вілкоксона) інтелектуальних і особистісних показників груп успішних і неуспішних фахівців, факторного аналізу інтелектуальних і особистісних характеристик працівника медичного профілю.

У результаті теоретичного огляду літератури й опитування фахівців (методика "Опитувальник О. Ліпмана") нами були виділені професійно важливі якості, необхідні для успішного оволодіння професією лікар-психолог. Виділені професійно важливі якості (атенційні властивості, емоційно-вольові властивості, інтелектуальні особливості, комунікативні властивості, креативність, особливості самоконтролю) були заміряні відповідними методиками у всіх учасників емпіричного дослідження.

Далі експертним методом були виділені критерії успішності професійної діяльності, потім кожний з п'ятьох експертів відповідного інституту оцінював досліджуваних, що брали участь в експерименті за даними критеріями за п'ятибальною шкалою. Експертні оцінки по кожному досліджуваному, відповідно до певного критерію, підсумовувалися й ділилися на кількість експертів (5 осіб) в результаті виходив середній показник успішності по тому або іншому критерію.

За допомогою факторного аналізу [4] був виділений інтегральний показник успішності діяльності лікаря-психолога. У результаті факторизації змінних: x_1 – професійні знання й уміння, x_2 – ініціатива, x_3 – кількість зауважень по роботі й x_4 – обсяг виконаних робіт – було виділено один фактор, який вичерпував 87,6 % загальної дисперсії висхідних факторів

успішності діяльності. У якості полярних груп було взято верхню квартиль (12,4) – успішні й нижню квартиль (9,28) – неуспішні.

Оцінка вірогідності відмінностей між полярними групами за властивостями визнаними експертами необхідними для здійснення професійної діяльності (М. Кліщевська, Г. Солнцева), яка була проведена з використанням Критерію Вілкоксона й дозволила встановити достовірні відмінності по наступних змінних: стаж $p=0,046$; обсяг уваги $p=0,0137$, вибірковість уваги $p=0,0147$, загальна поінформованість (ЗП) $p=0,0003$, виключення зайвого (МУЛ) $p=0,021$, визначення закономірностей (ОЗ) $p=0,0053$, арифметичні здібності (АР) $p=0,0001$, інтелект (IQ) $p=0,00093$; Е "підпорядкованість/домінантність" $p=0,0169$, G "стриманість/експресивність" $p=0,028$, G "схильність почуттям/висока нормативність поведінки" $p=0,028$, L "довірливість/підозрілість" $p=0,0138$, N "прямолинійність/дипломатичність" $p=0,0306$, O "упевненість у собі/тривожність" $p=0,0393$, ПРО2 "конформізм/нонконформізм" $p=0,028$, невербальна креативність (торренс) $p=0,001$.

На підставі цього були виділені такі групи ПВК, що є достатніми для прогнозування успішності професійної діяльності представників медичного профілю:

- атенційні особливості: обсяг і вибірковість уваги;
- інтелектуальні особливості: ерудованість у різних наукових галузях, розумові операції порівняння, аналізу, синтезу, математичні здібності, загальний інтелект;
- емоційно-вольові особливості: схильність почуттям, упевненість в собі, енергійність, холоднокровність;
- прагнення до лідерства, динамічність у спілкуванні, підозрілість, схильність до аналізу невдач, дипломатичність, нонконформізм, самодостатність.

У результаті факторизації змінних групи успішних фахівців було виділено чотири фактори, які на наш погляд найбільше точно й повно представляють ідеальну модель успішного представника медичного профілю:

Фактор 1 (інформативність 21%): позитивний полюс данного фактора визначається позитивними полюсами змінних "ПА" (узагальнення) і IQ (інтелект), "переключення" і "расподіл" уваги. Цей фактор було названо нами як фактор "інформаційного поля";

Фактор 2 (інформативність 12,3 %): має два протилежних полюса і характеризує особливості емоційно-вольової сфери особистості, він позначається нами як "нейротизм". Представлений позитивними полюсами змінних "О" (схильність до страхів), "F1" (тривожність) і "Q4" (его-напруженість) і негативною стороною змінною "С" (емоційна стійкість).

Фактор 3 (інформативність 8,3 %): його позитивні значення визначаються позитивним полюсом змінної "Q2", що визначає самодостатність особистості. Цей фактор було названо нами фактором "самодостатності".

Фактор 4 (інформативність 7,61%): його позитивні значення визначаються позитивним полюсом змінних, що характеризують особистісний радикал – це "Q1" (свободна думка і ліберальність) і педантичність і циклотимність характеру. Такий фактор було визначено як фактор "особистісної пунктуальності".

Аналіз результатів проведеного дослідження психологічних особливостей професійної діяльності працівника медичного профілю дозволяє зробити такі висновки:

1. Існують значимі відмінності в пізнавальній (атенційні, мнемічні, імажитивні, інтелектуальні властивості) і особистісної сферах між групами успішних і неуспішних працівників медичного профілю.

2. До професійно важливих якостей працівника медичного профілю можна віднести: атенційні особливості (обсяг і вибірковість уваги); інтелектуальні особливості загальна ерудованість, розумові операції аналізу, синтезу, порівняння, математичні вміння й навички, загальний інтелект і творчість; емоційно-вольові особливості (схильність почуттям, упевненість у собі, енергійність) характерологічні особливості (прагнення до лідерства, динамічність у спілкуванні, дипломатичність, нонконформізм, підозрлість.).

3. Ми пропонуємо двоетапну модель професійного відбору: 1) вимір ПВК у здобувача на посаду лікаря-психолога й співвіднесення їх із психограмою методом накладення; 2) побудова індивідуальної моделі придатності здобувача й співвіднесення з еталонною моделлю, що дозволяє уточнити процедуру профвідбору й зробити її більш валідною і надійною.

4. Ідеальна модель успішного фахівця в галузі медицини може бути відображена у вигляді взаємозв'язку 4-х факторів. Підґрунтям моделі є фактори "інформаційного поля" (F1), який характеризує професійні особливості пізнавальної активності фахівця, спрямованої на адекватне відображення інформаційної дійсності, і "нейротизму" (F2), що віддзеркалює індивідуальні особливості перетворення інформації в суб'єктивну реальність і реагування на ситуацію у професійній діяльності. Далі особистісні властивості [фактор "самодостатності й особистісної пунктуальності" (F3,F4)] перетворюють відображену дійсність у професійно значущий продукт.

5. Виділені фактори ідеальної моделі дозволяють уточнити вимоги до успішності професійної діяльності працівника медичного профілю на рівні атенційних здібностей, розумової діяльності, емоційно-вольових властивостей і характерологічних особливостей. Так небажаною властивістю слід вважати емоційну нестійкість. До бажаних якостей слід відносити здатність до узагальнення інформації, розподіл і переключення уваги, емоційну стійкість, самодостатність, самостійність, незалежність від думки інших, лібералізм, тривожність, поєднання педантичності й циклотимності у характерологічній сфері.

6. Оптимізація професійної діяльності працівника медичного професію забезпечується процедурою виявлення "абсолютних" і "відносних" професійно важливих якостей. Здійснюючи професійний відбір, таким чином, ми набираємо фахівців, пізнавальна й особистісна сфера яких відповідає або практично відповідає вимогам, що висувуються трудовою діяльністю до особистості працівника. Тобто тих, діяльність яких уже припускає успішність або буде такою протягом певного часу. Завдяки такому узгодженню фахівець легко адаптується до професійної діяльності, знижується час і зусилля, затрачувані на навчання, перепідготовку, підтримку необхідного рівня кваліфікації, зменшуються психофізіологічні витрати на реалізацію трудової діяльності. Так само швидко складається індивідуальний стиль діяльності, підвищується суб'єктивна оцінка своєї праці, а, отже, і загальна задоволеність. У результаті працівник досягає стану "функціонального комфорту", що свідчить про сприятливі для нього умови, засоби діяльності, її цілі, процеси і зміст.

Список використаних джерел

1. Ананьев В.А. / В.А. Ананьев Введение в психологию здоровья. – СПб., Сфера, 1998. – 148 с.
2. Вачков И.В. / И.В. Вачков Введение в тренинговые технологии // Психологическое сопровождение выбора профессии / Под ред. Л.М. Митиной. – М.: Московский психолого-социальный институт, 1998. – С. 66-78.
3. Вірна Ж.П. / Ж.П. Вірна Мотиваційно-сміслова регуляція у професіоналізації психолога: монографія. – Луцьк: РВВ "Вежа" Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2003. – 320с.
4. Климчук В.О. Факторний аналіз: використання у психологічних дослідженнях / В.О. Климчук // Практична психологія та соціальна робота. – 2006, № 8. – С. 43-48
5. Конечный Р., Боухал М. / Р. Конечный, М. Боухал Психология в медицине. – Прага: Авиценум, 1983. – 405с.
6. Максименко С.Д. / С.Д. Максименко Теорія і практика психолого-педагогічного дослідження – К.: НДІП, 1990. – 239с.
7. Максименко С.Д. / С.Д. Максименко Генетическая психология (методологическая рефлексия проблем развития в психологии) – М.: Рефлбук, 2000. – 320 с.
8. Маслоу А. / А. Маслоу Новые рубежи человеческой природы. – М., Академия, 1999. – 678.
9. Скорцова М.В., Якунин В.Е. / М.В. Скорцова, В.Е. Якунин Социально-психологические аспекты личностного роста. – Тольятти, ТОЛ, 2007. 367 с.

10. Стюарт Й., Джойнс В. Жизненный сценарий: как мы пишем историю своей жизни // Библиотека фонда содействия развитию психической культуры. – Киев, 2000: <http://psylib.org.ua/books/stewj01/index.htm>.

V.V. Turban. Self-development as an essential factor for formation of professionalism of medical workers. *The paper presents a theoretical analysis of self-development of a medical adviser-psychologist personality in his/her profession and the ideal model of a successful professional.*

The next characteristics can be included into professionally important qualities of medical workers: attention features, intellectual abilities and overall erudition, mental operations of analysis, synthesis, comparison, math abilities and skills, general intelligence and creativity, emotional and volitional characteristics, characterological features.

A two-step model of professional selection is proposed: 1) measurement of the professionally important qualities of an applicant for a medical adviser-psychologist position and their correlation with the psychogram; 2) construction of an individual fitness model and its comparison with the standard model, which helps to clarify the vocational selection procedure and make it more valid and reliable.

The ideal model of a successful professional in the medical field can be described in mutual relationships of 4 factors. The basis for the model are the next factors: an "information field" (F1) that describes professional characteristics of specialist's cognitive activities aimed at adequate reflection of informational reality, and "neuroticism" (F2) that reflects individual characteristics of information transformation into a subjective reality and his/her responds to situations during professional activities. Then, personal characteristics [factors of "self-sufficiency" and "personal punctuality" (F3, F4)] transform the reflected reality into a professionally significant product.

The determined factors of the ideal model help to clarify requirements for achievement of success in professional activities of medical professionals at the level of their attention features, intellectual abilities, emotional and volitional characteristics and characterological traits.

Key words: *self-development, professional development, a model of a successful specialist, the success of professional activity, optimization of professional activity, representatives of the medical profile.*

Отримано: 25.03.2015 р.

УДК 159.922

Н.В. Слободяник

ЦІННІСНЕ СТАВЛЕННЯ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ВАГОМІЙ ЧИННИК САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Н.В. Слободяник. Ціннісне ставлення до професійної діяльності як вагомий чинник самореалізації особистості. У статті розглядається проблема ціннісного ставлення особистості до себе, соціуму, професійної діяльності. При розгляді співвідношення понять "професійна самосвідомість" і